

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті обґрунтовано важливість формування комунікативної культури особистості. Визначено сутність поняття “культура” і “комунікативна культура”; з’ясовано основні складові формування комунікативної культури особистості.

Ключові слова: культура, комунікативна культура, культурологічний підхід, особистісно-діяльнісний підхід.

Сучасна культура суспільного розвитку ініціювала розгляд особистості як найвищої цінності, що, е свою чергу, послугувало змінам у всіх функціональних системах, у тому числі в системі вищої професійної освіти. Ці зміни системи спрямовані на подолання суперечностей між змістом професійної підготовки та вимогами до особи майбутнього фахівця, традиційною організацією освітнього процесу вищого навчального закладу й закономірностями міжособистісної та міжкультурної взаємодії. Феномен комунікативної культури з чинника, супутнього процесу соціальної взаємодії, перетворюється на один з провідних чинників досягнення соціальної стійкості і впорядкованості завдяки його стабілізуючому впливу на комунікативні процеси. При цьому як ніколи в історії людства культурна наповнюваність надає розглянутому феномену поліфункціонального характеру. Комунікативна культура в умовах інформаційної цивілізації стає і метою (культура діалогу), і підставою (взаєморозуміння), і засобом регламентації (культура ділового та повсякденного спілкування) комунікативних процесів. Тому завдання формування комунікативної культури особистості повинно посідати одне з найвагоміших місць у навчальному процесі.

Окремі аспекти освіти, орієнтовані на культуру, розглядали такі філософи й психологи: В. Воропаєва (культура як предмет соціально-філософського дискурсу), І. Зязюн (культура освіти), Л. Кертан (підходи до визначення культури), Б. Малиновський (наукова теорія культури), Дж. Мердок (характеристики культури) та ін.

Вивченню засад формування комунікативної культури присвячені наукові розвідки О. Гусевської, В. Жукової, О. Ісаєвої, В. Соколової та ін.

Мета статті – висвітлити філософські педагогічні, культурологічні та соціологічні підходи до визначення понять: “культура”, “комунікативна культура”.

Поняття “культура” вивчають різні науки, на сьогодні існує більше ніж 400 дефініцій цього терміна. На нашу думку, найдоцільнішими є три підходи до визначення культури:

І. Антропологічний, суть якого полягає у визнанні самоцінності культури кожного народу, а також у визнанні рівноцінності всіх культур на

землі. Антропологи одні з перших усвідомили необхідність об'єктивного аналізу залежності між потребами людини й засобами їх задоволення, які виробляє та надає культура.

Розглянемо приклади визначень цього підходу.

1. Культура є інституційно заданий спосіб або система способів задоволення базових (органічних) і похідних (штучних) потреб людини (інструментальна функція культури). Такий підхід найбільш повно розробив Б. Малиновський. Науковець стверджує, що задоволення органічних або базових потреб людини й раси є мінімальною умовою існування кожної культури. Усі ці найважливіші проблеми людських істот вирішуються для індивіда за посередництвом артефактів, через організацію в кооперативні групи, а також через розвиток знання, розуміння цінності та етики [8].

2. Культура є особлива форма або різновид соціальної поведінки людей. Її розглядають як соціально успадковану поведінку, навчальну форму поведінки (Р. Бенедикт, Дж. Стюард, Е. Девіс, К. Клакхон та ін), ідеальний зміст символічної або вербальної поведінки людей (К. Уїслер, Дж. Форд та ін.), загальну або стандартизовану поведінку, властиву всім членам групи (Дж. Горер, К. Янг та ін.), абстрактну форму поведінки (А. Кребер, К. Клакхон та ін.), надорганічну або екстрасоматичну поведінку (Л. Уайт та ін.) тощо. Відомий російський культуролог В. В. Сільвестров зауважив, що культура виражає те, що визначає людську історію як саме людську, – ту таємницю її спадкоємництва, якої немає в жодному іншому процесі [9].

II. Філософський підхід, який відрізняється від інших тим, що шляхом аналізу в житті суспільства виділяють певні риси, характеристики, закономірності. Їх розуміють як те, що становить основу культури або причину її розвитку. І культуру розуміють як “зміст” або як “спосіб буття” суспільства.

Зараз у філософії існують різні підходи до розуміння культури. Релігійно-ідеалістична філософія акцентує увагу на духовному аспекті культури, визначає її як вираження прагнення людини добудувати своє природне та соціальне буття до рівня духовності. Лише за допомогою культури розкриваються найкращі якості людини, досягається її гармонія з навколишнім світом, реалізується її вище призначення [1].

Матеріалістична філософія розглядає діяльнісний аспект культури як такий, що домінує, її орієнтованість на людину, яка виступає її творцем і споживачем. Спільним у всіх підходах до розуміння культури є підкреслення того, що світ культури створений людиною, природа входить у нього як перетворена людиною.

III. Соціологічний підхід до вивчення культури має принципові особливості. Культура тлумачиться як системна якість моральної сфери суспільства, тобто суспільство й культура співвідносяться не як ціле та частина, а як ціле і його якість. У цьому контексті культура наявна в усіх без винятку сферах суспільного життя.

М. К. Мамардашвілі акцентує увагу на етичній грані культури, без якої остання немислима. Дослідник стверджує, що культура – це не просто скарбниця цінностей, ідеалів, знань, регуляторів, норм, тому що жодна елітна культура не дає гарантій щодо переборення проявів зла, розбещеності, хаотичності, примітивізму соціального буття, тому на кожному етапі розвитку суспільства для індивіда необхідним є активне особистісне рефлексивне утвердження та зусилля, яке стає передумовою людського мислення й дій.

У цьому контексті культура людини складається з двох частин: внутрішньої й зовнішньої. Внутрішня культура містить знання, почуття й уміння, які є основою життєдіяльності людини (освіченість, розвинений інтелект, добродієність, моральність, професійна підготовка). Зовнішня культура виявляється в поведінці, безпосередніх контактах, спілкуванні з людьми й довкіллям. Вона народжується на стику внутрішньої культури людини з оточенням і має соціальний характер [6].

Психолого-педагогічна література все більше уваги приділяє питанню вільного розвитку особистості, її нестандартному формуванню, умінню адаптуватися в різних культурних середовищах. Знайти правильну стратегію й тактику спілкування, осмислено проникнути в культуру співрозмовника, при цьому зберегти свою самобутність, знайти спільну мову та ключ до вирішення проблеми може тільки людина, яка оволоділа елементами комунікативності та досягла рівня розвитку вищого порядку, що використовує не метод “спроб і помилок”, а спирається на певну стратегію.

Особливу роль у цьому процесі відведено системі комунікативної культури, покликаної дати ключові уявлення й навички, що забезпечують соціально прийнятний рівень міжособистісного взаємодії.

Можна сказати інакше: нове завдання та новий критерій виховання й навчання майбутніх фахівців – вчити культурі спілкування, тобто формувати комунікативну культуру.

Ціннісний характер комунікативної культури виражається в тому, що базовими в комунікативній культурі є гуманістичні цінності. Якісна оцінка комунікації визначає ступінь значущості спілкування для суб'єкта. Саме спілкування є для суб'єкта цінністю. Історичний характер комунікативної культури виражається в тому, що способи й форми спілкування, виражаючись у ході історичного розвитку, закріплюються у звичаях, традиціях, моралі. Інформативний аспект комунікативної культури дає змогу розглядати зміст соціально значущої інформації, яка забезпечує стабільність суспільства як систему, що сприяє взаєморозумінню та взаємодії людей у процесі спілкування.

Комунікативна культура, розглянута в межах педагогічного процесу, що відбиває єдність цільового, змістовного та процесуального аспектів освітньої діяльності, постає, за визначенням В. С. Леднева, як сукупність ціннісних структур у вигляді емоційної чи моральної культури, культури мислення та культури мови, що, у свою чергу, являють собою “інваріантні

компоненти структури діяльності, що забезпечують систему інваріантно-діяльнісних якостей особистості” [7].

О. Сиротинна визначає комунікативну культуру як:

- володіння необхідним набором засобів і різновидів спілкування;
- здатність будувати спілкування відповідно до своїх цілей, досягаючи максимальної ефективності комунікативних дій;
- прагнення враховувати в спілкуванні не тільки власну позицію, а й позиції, інтереси партнерів по спілкуванню та суспільства в цілому;
- вміння зосереджуватися на самому процесі спілкування, досконалості його форм, його організації [9].

В основі комунікативної культури лежить загальна культура особистості, яка являє собою високий рівень її розвитку, що виражається в системі потреб, соціальних якостей, стилі діяльності та поведінки. Тому комунікативна культура максимально включає сутнісні особистісні характеристики, а саме: здібності, знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації, установки, особливості характеру.

Комплексний склад комунікативної культури, виявлений О. Ісаєвою, включає в себе три підходи: культурологічний, діяльнісний і особистісно-діяльнісний. Культурологічний підхід представлений як частина соціальної діяльності, тобто він не лише дає змогу вивчати комунікативну культуру в межах однієї дисципліни, а й спрямовує її засвоєння в позапредметній сфері. Діяльнісний підхід передбачає засвоєння змісту не шляхом простої передачі інформації, а в процесі активності особистості, спрямованої на предмети й явища навколишнього світу. Відповідно до цього підходу розвиток комунікативної культури характеризується як розвиток дії, що полягає з об’єктивного боку, тобто способу здійснення дії, і суб’єктивного боку, тобто ставлення суб’єкта до дії та її результату. Особистісно-діяльнісний підхід розглядає студента як неповторну особистість, забезпечення розвитку якої відбувається через організацію її діяльності [5].

На основі трьох підходів виділимо основні культуруотворювальні компоненти:

1) змістовний компонент включає такі знання, як: знання вікових та індивідуально-психологічних особливостей особистості; психологічних прийомів залучення й утримання уваги; атрибутів спілкування (зовнішній вигляд, засоби, форми, час, простір); стандартів комунікативної поведінки (способів спрощення, вітання, вираження подяки й незгоди тощо); особливостей монологічного та діалогічного форм спілкування; дотримання норм сучасної літературної мови; урахування функціональних стилів спілкування; знання в галузі міжкультурного спілкування тощо;

2) мотиваційний компонент містить мотиви й потреби (бажання отримувати, передавати та створювати інформацію, отримувати емоційну підтримку від партнера, інтерес до особистості партнера, потреба переживання радості від спілкування, прагнення до ідентифікації, емпатії та рефлексії в процесі спілкування тощо);

3) особистісно-діяльнісний компонент включає комунікативні, інформаційні, аналітичні, конструктивні, прогностичні, організаторські, рефлексивні й перцептивні навички.

О. Гусевська акцентує увагу на психологічних і соціальних аспектах комунікативної культури. Дослідниця виділяє такі основні напрями формування комунікативної культури особистості:

- розвиток ряду психологічних і розумових властивостей, які особливо яскраво виявляються в процесі комунікації;
- допомога в опануванні засобами комунікації;
- формування низки соціальних установок, необхідних для ефективного спілкування;
- розвиток і формування комунікативних умінь [3].

На відміну від О. Гусевської, В. Жуков стверджує, що головним компонентом формування комунікативної культури є комунікація. Він виділяє групу правил, які становлять комунікативну культуру:

- 1) правила комунікативного етикету (визначають порядок звернення та подання, вибір звернення тощо);
- 2) правила узгодження комунікативної взаємодії (задають тип спілкування: світське, ділове, ритуальне, інтимно-особистісне тощо);
- 3) правила самоподачі (визначають індивідуальний успіх окремих учасників спілкування) [4].

На основі дослідних праць О. Гусевської, В. Жукова, В. Соколової, О. Ісаєвої виділимо головні складові комунікативної культури:

- 1) соціально-психологічні вміння, які реалізуються при говорінні та спілкуванні. Вони включають уміння оцінювати емоційний стан людини, мотиви її поведінки, вирішувати проблеми, долати емоційні конфлікти;
- 2) комунікативні вміння, які включають в себе володіння граматичними, лексичними нормами, а також комплекс комунікативних дій, заснованих на високій теоретичній і практичній підготовленості особистості до міжособистісного спілкування, що дає змогу творчо використовувати комунікативні знання.

Висновки. Отже, вивчення теорії формування комунікативної культури особистості як педагогічної проблеми є актуальним для сучасної освіти, так як головна мета комунікативної культури – розкрити ключові уявлення і навички, які забезпечують соціально прийнятний рівень міжособистісної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Болотова В. О. Конспект лекцій з дисципліни “Соціологія культури” для студентів денного відділення, що навчаються за напрямом “Соціологія”: навч.-метод. посіб. / В. О. Болотова. – Харків : НТУ“ХП”, 2014. – С. 7–8.
2. Гольдин В. Е. Русский язык и культура речи : учебник для студентов-нефилологов/ В. Е. Гольдин, О. Б. Сиротина, М. А. Ягубова. – Саратов : Изд-во СГУ, 2001. – 212 с.

3. Гусевская О. В. Формирование коммуникативной культуры личности как основа общекультурной компетентности / О. В. Гусевская // Ценности и смыслы, 2009. – № 1. – С. 131–141.
4. Жуков В. Ю. Основы теории культуры : учеб. пособ. для студентов вузов / В. Ю. Жуков. – Санкт-Петербург : СПбГАСУ, 2004. – 227 с.
5. Ісаєва О. С. Особливості формування комунікативної культури майбутнього фахівця медичного профілю / О. С. Ісаєва // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2013. – № 38–39. – С. 134–141.
6. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах : монографія / Ю. І. Колісник-Гуменюк. – Львів : Край, 2013. – 296 с.
7. Леднев В. С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы / В. С. Леднев. – Москва : Высшая школа, 1991. – 224 с.
8. Малиновський Б. Научная теория культуры / Б. Малиновський. – Москва : Высшая школа, 1983. – 224 с.
9. Резник М. Культура как предмет изучения: метасистемная концепция / М. Резник // Теория культуры: разнообразие подходов и возможности их интеграции / Ю. М. Резник. – Москва : РОССПЭН, 2011. – С. 15–40.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015.

Мартьянова М. Е. Формирования коммуникативной культуры личности как педагогическая проблема

В статье обоснована важность формирования коммуникативной культуры личности. Определена сущность понятия “культура” и “коммуникативная культура”; установлены основные составляющие формирования коммуникативной культуры личности.

Ключевые слова: культура, коммуникативная культура, культурологический подход, личностно-деятельностный подход.

Martianova M. Formation of Communicative Culture of the Person as a Pedagogical Problem

The purpose of the article is to highlight the philosophical, educational, cultural and sociological approaches to the definitions of “culture” and “communicative culture.” There are several approaches to the definition of culture. The first one is the anthropological one, the essence of which is to recognize the inherent value of culture of every nation and in recognition of the equivalence of all cultures on earth. The second approach is philosophical which differs from the others due to the analyzing of certain features, characteristics, patterns in social life. And the third one is social where culture is defined as systemic quality of moral spheres of society, that society and culture are correlated and not as part of unity, but as unity and its quality. Communicative culture includes a set of value structures of emotional or moral culture, culture of thinking and culture of the language. The main components of communicative culture are socio-psychological skills that include the ability to assess the emotional state, the motives of their behavior, solving the problems, smooth out the emotional conflicts and communicative skills, which include possession of grammatical, lexical rules, and a set of communicative action, based on a high theoretical and practical training of the individual to interpersonal communication that allows to use communicative knowledge. We come to the conclusion that the study of the theory of communicative culture of the person as a pedagogical problem is relevant for modern education, as the main purpose of the communicative culture is to reveal key ideas and skills that ensure socially acceptable level of interpersonal interaction.

Key words: culture, communicative culture, cultural approach, personal approach.